

תורת שלמה

מתורתו ושיעוריו של הגה"צ רבי שמחה שלמה לוין זצ"ל

ראש בית המדרש להוראה – נאות אריה

* * *

חנוכה

בנידון הב"י האם נתנו החשמונאים בלילה הראשון שיעור שלם או שמינית

שמן

א. הבית יוסף בתחילת סימן תר"ע הבעיר כל הגולה כמדורת אש בקושייתו הידועה למה קבעו חכמים ח' ימי חנוכה הלא הנס לא היה אלא ז' לילות, וכתב לתרץ 'יש לומר שחילקו השמן שבפך לשמנה חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס, ועוד י"ל שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשונה, אי נמי שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה, עכ"ל.

נמצא שנחלקו התירוץ הראשון והשלישי מה עשו החשמונאים כאשר לא מצאו שמן אלא ללילה אחד, האם העדיפו להדליק כל הלילה הראשון ולהפסיד בזה את שבעת הלילות הבאים עד שיגיע שמן טהור, או שהעדיפו טפי להדליק רק משך שמינית מן הלילה ועי"ז יכולים להדליק בכל שמונת הלילות.

וצריך להבין שורש מחלוקתם. דזה אין לומר שנחלקו האם סמכו על הנס מלכתחילה, ולכן לא נתנו לפי התירוץ הא' אלא שמינית השמן על מנת שידלק כל הלילה, כי איך הותר להם לסמוך על הנס, וע"כ שנחלקו האם עדיף טפי להדליק לילה א' שלם או להדליק שמינית בכל א' משמונת הלילות, וצ"ע במה נחלקו.

ב. והנה, חקרו האחרונים האם כשם שחצי שיעור אסור מן התורה באיסורים כמו"כ במצוות עשה יש חיוב לעשות עכ"פ חצי שיעור אם אין לו שיעור שלם, ולאכול חצי כזית מצה וכדומה, או שבמצוות לא אמרינן הכי, ואם אינו יכול לקיים השיעור השלם אינו חייב לעשות מקצתו. עי' משל"מ פ"א מהל' חמץ ה"ז, שבות יעקב ח"ב סי' יח, ועוד. [ותלי גם בטעם איסור חצי שיעור, שאם הוא משום שיכול להמשיך ולעשות איסור שלם, זהו סברא רק לאיסור ולא למצוות, ואכמ"ל].

ואפשר דבזה נחלקו ב' הפירושים הנ"ל, דהנה כבר הקשה הפרי חדש על התירוץ הראשון איך נתנו כשיעור שמינית הלא דרשו תן לה כדי מידתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר ומה ראו לחלקו לח' חלקים, אכן אפשר שהפירוש הראשון ס"ל דאיכא מ"ע דאורייתא גם בחצי שיעור, ולכך יכלו לחלק המצוה לח' על מנת לקיים ההדלקה בכל לילה, ואילו הפירוש השלישי ס"ל שלא שייך חצי שיעור במ"ע ולכך הוצרכו להדליק בלילה אחד את כל השיעור.

ג. והנה, יש מהאחרונים שביקשו להוכיח דאמרי' חצי שיעור במ"ע, מהא דאמרינן בריש פסחים שאחד הכהנים אמר 'הגיעני – מלחם הפנים – כפול' הרי שיכולים לקיים מצות אכילת לחם הפנים אפילו בפחות מכזית, ואי נימא דלא אמרינן במ"ע חצי שיעור, א"כ כל שאכל פחות מכזית לא קיים המצוה כלל, ואיך חילקו לכהנים פחות פחות מכזית. אמנם הבית הלוי – שכנראה ס"ל דלא אמרינן חצי שיעור במ"ע – פירש באופ"א, שבקדשים ליכא מצוה כלל על הגברא לאכול אלא הוא מצוה על הקדשים שייאכלו ולכן לא נאמר בזה כלל שיעור אכילה כיון דלא בעינן מעשה אכילה דהגברא אלא שהקדשים ייאכלו על ידי הכהנים ולזה שפיר מהני אף אם כל כהן אכל שיעור מועט, דסוף סוף כל הקרבן נאכל ע"י הכהנים.

וכע"ז אפשר לומר גבי הדלקת המנורה, דמה שצריך ליתן בה שיעור שמן מערב עד בוקר, אינו דין בשיעור ההדלקה, ואין המצוה כלל על מעשה ההדלקה, כדחזינן דאין ההדלקה נחשבת עבודה וכשרה אפילו בזר [ורק הטבת הנרות היא עבודה שצריכה כהן], אלא המצוה היא שתהא המנורה דולקת במקדש כל הלילה, ואין זה שיעור במעשה ההדלקה אלא חיוב על כל רגע ורגע מהלילה שתהא המנורה דולקת. וא"כ אינו שייך לנידון דחצי שיעור, כיון שאין כאן כלל שיעור של לילה שלם, אלא חיוב נמשך לכל רגע ורגע, וא"כ אם יכולים להדליק לכל הפחות לכמה רגעים חייבים בזה לכו"ע, אף למ"ד דאין חיוב חצי שיעור במצוות עשה¹. ולפי"ז שוב צריך ביאור במה נחלקו ב' תירוצי הבית יוסף.

ד. והנה, כתב בנשמת אדם (כלל קנד אות ד') שאלה: עני שאין ידו משגת לקנות שמן זית ולהיות מן המהדרין כי הוא ביוקר גדול איזה עדיף, להדליק נר אחד של שמן זית בלילה או להדליק בנר של שעוה ולהוסיף בכל לילה. תשובה: בפרק התכלת איתא הפרים והאילים והכבשים אינן מעכבים זה את זה [ואם אין להם אלא מקצת מקרבנות היום מקריבים עכ"פ אותם], רבי שמעון אומר אם היה להם פרים מרובים ולא היה להם נסכים [אלא אם ימכרו את שאר הפרים כדי לקנות נסכים לפר אחד], יקריבו פר אחד ונסכיו ולא יקריבו כולם בלא נסכיהם, אבל חכמים פליגי עליו וס"ל דמוטב להקריב ז' פרים בלא נסכים. ופסקו הרמב"ם והר"ב דאין הלכה כר"ש. הרי דפליגי בזה במצוה שאין מעכב זה את זה דלר"ש מוטב שיקריב אחד כתיקונו מלהקריב מקצתן שלא כתקנם ולת"ק עדיף טפי לעשות מצוה אחת בשלימות. וא"כ הכא נמי לת"ק מוטב שידליק בכל לילה בשלימות דהיינו להוסיף אף שלא יהיה בשמן זית שהוא מן המובחר ומוטב שידליק בשעוה ולהוסיף בכל לילה. עכ"ד החיי אדם.

ולא הבנתי הדמיון לההיא דמנחות, דהתם יש לפנינו כמה מצוות שונות שאינן מעכבות זו את זו, וע"ז הנידון האם עדיף לקיים את כולם שלא בשלימות או לקיים אחד מהם כתיקונו עם נסכים. אבל הכא הלא יש לפנינו רק מצוה אחת של הדלקת נר חנוכה, ומצוה זו היא מקיים בכל אופן, אלא שיש לפנינו ב' הידורים ומעלות שיכול להוסיף לעיקר ההדלקה, או שיעשנה בשמן זית או שיעשנה בריבוי נרות כנגד הימים, וא"כ הרי זה כמי שצריך לבחור אחת משתי מצוות, וזה אינו נוגע כלל לפלוגתת ר"ש ורבנן, אלא עליו לברר איזה הידור יותר חשוב ומעולה ולבחור בו, ומצד זה נראה באמת דעדיף להזדר בתוספת הנרות שהוזכר בגמרא ולא בהדלקה בשמן זית שחידשוהו הראשונים, וכמוש"כ הנשמת אדם בסוף דבריו עיי"ש, אך עכ"פ אינו נוגע כלל לפלוגתת ר"ש ורבנן, וצ"ע².

¹ ויש להוסיף דבלא"ה צריך לומר כן דהא הדליק ז' נרות פחות מכשיעור במקום להדליק נר אחד כשיעור, והרי דעת חידושי הרי"מ ואבני נזר ועוד דהדלקת נרות המנורה אינן מעכבות זא"ז, ויכול להדליק אחד משבעת הנרות, ולמה לא עדיף להדליק לכל הפחות שיעור שלם בנר אחד, וע"כ משום שאינו שייך לשיעור אלא יש מצוה על כל רגע ורגע מן הלילה להדליק בו ז' קני מנורה, וא"כ אין עדיפות נר א' לכל הלילה על פני שעה אחת כל הנרות, ולכא' תלי במחלוקת ר"ש ורבנן דלקמן.

² וצריך לומר שהח"י אדם הבין שריבוי הנרות אינו הידור במצות ההדלקה של נר א' בכל לילה, אלא הם מצוות נוספות להוסיף עוד נרות כנגד הימים, אלא שאין בהם חיוב גמור אלא הידור, וא"כ זהו ממש נידון ר"ש ורבנן האם עדיף טפי לקיים מצוה אחת בשלימות או לקיים כמה מצוות שלא כתיקונם. אך סבא זצ"ל הבין שתוספת הנרות אינה אלא הידור בעיקר הדלקת הנר הראשון, ושוב אין כאן אלא ספק באיזה הידור לבחור.

ה. אכן עכ"פ נראה לבאר לפי"ז את מחלוקת התירושים הנ"ל בבית יוסף, דשורש מחלוקתם היא אם הלכה כר"ש או כרבנו, דהלא התם היה הנידון האם עדיף טפי לקיים הרבה מצוות בכמה לילות אך שלא בשלימות (אלא במשך שמינית הלילה), או שעדיף יותר לקיים מצוה אחת כתיקונה ולהדליק לילה אחד בשלימות מערב עד בוקר³.

ויש לדקדק כן מלשון הב"י שכתב בתירוץ הג' שבכל לילה מצאו את כל הנר מלא שמן, ויש לעיין למה הוצרך להגדיל הנס כל כך ולומר שלא חסר מן השמן כלום, הא היה יכול לומר שבכל לילה מצאו את הנר שאינו חסר אלא שמינית מן השמן, וכך בכל לילה נחסר שמינית עד שנשלמו שמונת הלילות.

אכן זה היה אפשר לומר אילו טעם התירוץ השלישי היה כדי שלא לסמוך על הנס, עי' לעיל אות א', וע"ז שפיר י"ל שהם לא סמכו על הנס אלא נתנו כל השמן בלילה הא' ונעשה להם נס שבכל לילה נחסר רק שמינית משיעור השמן. אבל לפי מה שנתבאר דהתירוץ השלישי ס"ל דעדיף טפי לקיים מצוה אחת בשלימות מאשר לקיים כמה מצוות שלא בשלימות, א"כ אי נימא דלאחר לילה הראשון נחסר שמינית מן השמן, שוב לא היה לפניהם אפשרות כלל לקיים מצוה אחת בשלמות, ועדיף טפי לחלק את שבעת השמיניות הנותרות וליתן בכל לילה שמינית אחת, והדרינן לתירוץ קמא, ועל כרחק שנשאר כל השמן במנורה ולכך הקפידו גם בלילות הבאים להדליק כל השמן באותו לילה ולא לחלקו עבור הלילות האחרים, ודו"ק.

חכמת התורה מול חכמת יוון

תורת אמת – מול אחיזת עיניים

א. שבת כג: אמר רב הונא, הרגיל בנר הויין לו בנים ת"ח, הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין, עכ"ל.

צריך להבין, כי בציצית וקידוש זוכה בשכר המצוה להחפץ אשר עליו חלה המצוה, ולפי"ז היה צריך לזכות בזכות מצות נר חנוכה למנורה נאה, וממה דאמר שזוכה לבנים ת"ח נראה כי צורת מצות נר חנוכה היא ההכרה באור התורה, וכדכתב רש"י דע"י נר מצוה בא אור התורה וע"י ההכרה של אור התורה זוכה לבנים ת"ח שעליהם יחול אור זה.

ומובן דבר זה כי באמת זאת היתה כל המלחמה להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך – ע"י חכמת יוון.

ב. ריקי מוח⁴ מקשים על נוסח "על הניסים" דלא היתה המלחמה עם ממלכת יון אלא עם מדינ' [הממלכה הסלוואקית, שם היה אנטיכוס מלך], והמבין לרוח ולשון חז"ל יבין כי אין עסקם לספר היסטוריה סתם, אלא כוונתם לגלות עצם מהות המאורע, וזה היה מלחמת חכמת יוון על שכחת התורה ח"ו להכניס אותה לתוך כלל ישראל במקום חוקי רצונו יתברך, והנצחון – נצחון וחזוק של אור התורה.

³ אמנם ידידי הגאון רבי יהודה ברונר שליט"א כתב בקונטרס 'יאיר נרו' לצדד בדעת הרמב"ם שאין כלל מצוה על כל יום ויום בפנ"ע, אלא היא מצוה אחת נמשכת שתהא המנורה דולקת במקדש 'תמיד' ביום ובלילה, וכמו שצייד הגרי"ז בגדר מצות תפילין שהיא מצוה על כל רגע ורגע מחיי האדם ואין מצוה על כל יום בפנ"ע בפרטות, ולפי"ז אין שייך בזה כלל הנידון דר"ש ורבנו כי אין כאן כמה מצוות נפרדות, ואין נפק"מ אם ידליק שמינית לילה במשך שמונת לילות או לילה אחד שלם.

עוד יש להעיר, דאפשר דכל נידון ר"ש ורבנו הוא באופן שיכול באותו רגע לקיים אחת מב' האפשרויות – או מצוה אחת בשלמות או כמה מצוות שלא בשלימות, אבל התם הנידון היה האם לקיים 'באותו הלילה' מצוה אחת בשלימות, או לבטל את שלימותה בשביל לילות 'מאחרים' שעדיין לא נתחייב בהדלקתם, ובזה י"ל דלכו"ע אין לו לבטל ההידור דהשתא בשביל ההדלקה של למחר. וכמוש"כ בשעה"צ סימן תרע"א סק"ח דעדיף טפי להדליק בלילה הראשון נר אחד בשמן זית אע"פ שע"ז לא יוותר לו ממון להדליק בשאר לילות כמהדרינן מן המהדרינן, דלא דחינן מצוה החביבה בשעתה ממה שע"ז לא יוכל אח"כ לקיים המצוה מן המובחר יותר. ואכמ"ל.

⁴ ביטוי השגור אצל אבן עזרא על אותם השואלים שאלות שטחיות וקנטרניות.

והנה בהבנת הגדרים של חכמת התורה וחכמת יוון תנן בשלהי פ"ג באבות "קנים ופתחי גדה הן הן גופי הלכות ותקופות וגימטראיות הן פרפראות לחכמה". המהר"ל מבאר כי הלכות קנים הם דינים של ערוב קינין (דתנן קן סתומה ופרח אחד מהם לאויר העולם, פ"ב מ"א קנין) ופתחי גדה ספיקא אם עומדת כימי נידתה או כימי זיבה. ושתי הלכות אלו הן הלכות של ספיקות, אשר לכאורה היכן נכנסות בגדר חכמה כי חכמה צריכה להיות ודאית, לעומת זאת אין ודאות יותר גדולה משל חשבון התקופות והגימטריה שזהו "מדע-מדוייק", ובכ"ז קנין ופתחי גדה הן הן גופי הלכות, והגימטריה והתקופות אינן כגדר חכמה גמורה אלא רק פרפראות לחכמה.

הטעם לזה כי חכמת התורה נובעת ממקור אחד, וחכמת הגימטריה נובעת ממקור שונה לגמרי.

תורה נקראת בחז"ל "נובלת חכמה של מעלה" כלומר מעין חכמה של מעלה, "בראשית ברא אלקים" מתרגם הירושלמי "בחכמתא ברא עלמין" כלומר בחכמה עליונה. חכמה עליונה איננה חכמה כפי מושגינו, תכנון מחוכם של תהליכי החיים (אם כי גם הוא היטלי [ערטילי?]), אלא היא הנקודה הראשונה שיצתה מעצמות אין סוף הבורא, אשר עליה הורשנו לדבר ולחשוב, אם כי גם היא נקודה נעלמת מרוב רוממותה וקדושתה. אך נקודה זו היא הנקודה העליונה והדקה ביותר בכל המציאות, שם נכללו כל העולמות וכל הנבראים, ובכ"ז הכל בתכלית הקדושה והטהרה בדבקות גמורה באין סוף ב"ה.

והנה תורה מדברת מדברים פשוטים לכאורה, עניני שכנים נזיקין וכו' ובכל זאת היא הינה נובלת מעין אותה חכמה עליונה, מפלאות הכל יכול יתברך הוא שידע להלביש לתורה לבוש המתאים לעוה"ז, אך העוסק בתורה ולומד ש"ס, הנה ראשו מגיע השמימה קשור ומדובק הוא בחכמה עליונה תכלית דבקות בקדושה ובטהרה, מקור תורתנו הקדושה הוא חכמה עליונה אלוקית.

ג. נס ומעלה מן הטבע, הם דברים פשוטים בחיי תורה, תכלית פשיטות. מעשים בכל יום שמתפללים בעד גוססים שהרופאים התייאשו מהם, והם מבריאם והרופאים עצמם מעירים כי זה רק ה...תהלים הצילו אותם. כי בחכמה של תוה"ק פשוט הוא, שאפילו אם חרב חדה מונחת לו על צווארו אל יתייאש אדם מן הרחמים, כי החכמה עליונה אינה כבושה בחוקי הטבע, "ומי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק".

ד. תורה משנה את האדם עצמו הלומד תורה ומעמיקה אותו ומרוממתו לאין ערוך, ואי אפשר לתאר את הרוממות המקננת אצל כל הת"ח אלא לחוש אותה בעצמו ובקרבו. ומי שאינו ת"ח אינו יודע מזה, על דבר זה אמרו חז"ל בסנהדרין כל הנביאים לא נתבאו אלא לעמי הארץ אבל לת"ח עין לא ראתה אלקים זולתך – כי זוהי באמת מהותו של ת"ח, עין לא ראתה!

תנן בחגיגה "אין דורשים בפרשת עריות בג', ובמעשה בראשית בשנים, ובמעשה מרכבה באחד, אלא בחכם המבין מדעתו". והגמרא שם בדף יג מבארת שנותנים לו ראשי פרקים עיי"ש באורך.

איך נבין זאת? הרי אמנם הוא יודע ש"ס, אבל לא עסק מימיו בחכמת האמת, וכשניגש ללמוד חכמה זו מוסרים לו רק "ראשי פרקים" ועליו להבין מדעתו. מה יבין? איך יבין חכמה שלא למד אותה מעולם?

זוהי **דרכה של תורה** המעמיקה את האדם, שכלו צח מצוחצח הרגשתו דקה מן הדקה, דעתו רחבה להפשיט הצורה מהחומר. אין מבין **בכל** המינים והעניינים כהת"ח, בדעתו דעת תורה הוא מוצא **את הכל**.

ומי יודע את הגבולים בין "דעת תלמיד חכם" ובין רוה"ק ונבואה, הלא בב"ב [דף יב, א] איתא שאם גברא רבא אמר שמעתתא ואומרים לו שכיון להלכה למשה מסיני או גברא אחרינא קאי כוותיה, ומביאה הגמ' מזה כי הנבואה לא קטנה מהם, ולא רצתה הגמ' לומר כי כיון מעצמו אל ההלכה [אלא הוכיחה מזה שלא ניטלה הנבואה מן החכמים].

ופשוט שגם זה בחכמה אשר יסודה ומקורה חכמה עליונה, ומהותה דבקות וקדושה שאין ערוך היא. הנה דכולה ביה: דעת, רוה"ק, ונבואה!

ועד"ז הוא כל לימוד התורה אשר בהתחלה צריך להתלמד להיות מבין מדעתו, כי לא יתכן לברור לרסיסים קטנים כל דבר, **תמיד** מוכרחים להוסיף דעת **מעצמם** כדי להוסיף לרדת לסוף דעת תוה"ק!

והנה המהרי"ק ז"ל (בעל כסף משנה בה' יסודי התורה) פירש על המשנה הנ"ל שהודיענו אע"פ שקינין ערכן מועט ופתחי נידה מאוס ומגונה ונגד זה תקופות מדברים על עצם השמים לטוהר ומאורות השמים וגימטריות ערכם רב שתלויים בזה חשבונות המלכים ומדידת המדינות, [אעפ"כ] הנה קינין ופתחי נידה הן גופי הלכות ומביאים את האדם לעוה"ב, ותקופות ומזלות אינן אלא פרפראות לחכמה (מובא בפירושו יין לבנון לאבות על המשנה הנ"ל).

קדושה וטהרה כזו משפיעה התורה עלינו ואורה כה רב עד שאיננה מדלגת על **הפינה החשוכה והאפילה ביותר** ומאירה אותה ומקדשת אותה. זהו כח תוה"ק.

ה. גמטריאות ותקופות אינן בגדר חכמת התורה, כי אינן נובעות ממקור הגבוה של חכמה עליונה, הן מיוסדות על **הנסיון** שאנו רואים לפנינו בעולם, והשכל מקבל על יד על יד, ומריבוי הנסיונות והבחינות הוא מציב כללים של חכמה.

מצד השכל – אין חכמה בלי נסיון, ורק ע"פ הנסיון נקבעים כללי שכל וחכמה בעולם. אם שמים שני חפצים אצל שני חפצים אחרים ומוצאים בס"ה ארבעה, יודעים מזה כי שתיים ושתיים הם ארבע, ומה שהנסיון אינו מלמד לשכל – איננו יודע. הרי מקור ה"תקופות והגמטריאות" הוא השכל האנושי ומרכז מחשבתו [---חסר] כפי שהוא רואהו לפניו בנסיונות השונים.

אמנם אמרו חז"ל "היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו" (שבת עה,א) הרי שגם בזה רואים פועל ה'. אך ההתחלה לזה צריכה להיות תורה. והיודע ש"ס ואח"כ חושב בתקופות ומזלות יראה בהן פועל ה' אבל עצם החכמה של חשבון תקופות וכו' מגדירים חז"ל כפרפראות לחכמה ואינן גוף חכמה, כי חכמה זו איננה נובעת ישר מחכמה עליונה, איננה דבקות באלקות בתכלית הקדושה אלא היא נובעת מהסתכלות השכל האנושי בנסיונות החיים ("נסיונות" – איקספירנס).

יותר מזה, אנו מוצאים שהמקובלים קראו לחכמת אריסטו "אחיזת עיניים" (מובא ברקנטי בראשית) ומבואר זה ברמב"ן בחומש [ויקרא טז,ח] שאמר על אריסטו ותלמידיו הרשעים שאינם מאמינים אלא במה שעיניהם רואות, וזה מובן לפי הנ"ל, כי זהו כל יסוד המדע – השכל האנושי והנסיון, ובמרכז המדע עומד **העולם**, ולכן מדוקדק מה שמקובלים מגדירים חכמתו כאחיזת עיניים, אין זה לשון זלזול בעלמא – כי אין זה מדרך תוה"ק וחז"ל לזלזל ולבטל סתם, אלא הדבר מדוקדק לפי הנ"ל כי באמת חכמה יוונית בנויה על מה שהעין רואה בנסיון בעולם, והשכל מנסח את הנסיון, ואילו חכמת התורה מקיפה את הטבע ולמעלה מן הטבע, איננה מוגבלת לראות עין לבד, פשוט אצלה הטבע הנס והנפלא, כי אמנם חכמה אלקית היא, ובמרכזה עומד: אלוקות.

והרמב"ם מוסיף ציור לענין זה: אלמלא לא ידע אריסטו כיצד נולד האדם והיו מספרים לו איך הוא חי כעובר במעי אמו ללא נשימה מאכל ומשתה תשעה חדשים, היה שולל זאת בהחלט, כי זה מתנגד לכל מושגינו בתנאי החיים, כן, אומר הרמב"ם כשמספרים לאריסטו מאלוקות ולמעלה מן הטבע הוא שולל זאת יען עיניו לא ראוהו...

ובאמת זה דרכם כסל למו על גבולי המדע דוקא, להתכחש לתגליות חדשות שבמציאות טרם הבחינו אותם, והמון תגליות נחלו בתחילה גורל זלזול, כי אנשי המדע לא רצו להכיר אותן. ממציא הרכבת הציע המצאתו לפיזיקאים הגדולים בדורו והם צחקו על ההצעה בטענם כי לא יתכן שקטר אחד יסחוב כמה קרונות כי כובד הקרונות לא יתן לקטר לזוז ממקומו... ואת ממציא ההרדמה המקומית החרים קונגרס של רופאים ששלל את האפשרות של התגלית, ועוד הרבה כמוהם.

ובזה סותר המדע את עצמו, כי ע"י הדבקות בנסיון ובאמונה רק במה שעיניהם רואות – אינם מקבלים אפילו תגליות של אנשי המדע עצמם. ואם כי בזמן האחרון, מרוב ההפתעות על שטחי המדעים, נהיו יותר צנועים, הרי **ביסוד** המדע מונחת גם גבולו וצמצומו, כי הוא דבוק אך ורק בנמצאות בעולם, ורוממות של תורה אין בו.

ולואי שהיודע בתקופות ומזלות יחשב לשם שמים לראות פועל ה', כי גם "לשמה" אין בו, ברובו, כי את ה"לשמה" מחזיקה תוה"ק שם מונחת סגולה זו, יען שהיא חכמת אלקות, הקשר עם הבו"ע, ודרך הדבקות בה'.

ו. כשבקשו תלמידי ר"א לפני מותו רבינו למדנו ארחות חיים (ברכות כח.) אמר להם גם "ומנעו את בניכם מן ההגיון" וביאר אדמו"ר זי"ע (חבר מאמרים מאמר [פג]) כי "ארחות חיים" היא העמידת רגלים על הדרך הנכונה ואמר להם ר"א כי בזה מעמיד אדם רגלו על דרך האמת לשמור כבוד התורה ולא לגשת אליה בכלים של חכמות אחרות.

ולפי הנ"ל יובן באמת כי אין שום משל ודמיון בין תורה לחכמה יוונית, כי זו נובעת ממקור עליון של חכמה עליונה ומהותה תכלית קדושה ודבקות, וזו מקורה בשכל האנושי והנסיון, וקדושה וטהרה אין בה. בלעדי שהאדם גדל בתורה ואח"כ "חשב בתקופות" כי אז יביט שם באמת פועל ה' כי אז יהיה עסקו לשמה.

וזה כל ענין חנוכה שרצו להכניס בכלל ישראל חכמה יוונית חיצונית, ולהשכיחם תורתך ולהעבירם מהחוקים אשר יסודם "רצון ה'" ומסתמא גם זה מהנסיונות והבחינות שהכלל ישראל צריך לעמוד בהן, מבלי לערבב את תורתו עם חכמה אחרת, וזה היה הנצחון, ששמרו על טהרת תוה"ק "וזדים ביד עוסקי תורתך".

והיא עבודה גדולה מאד, כי בזמן של שכחת התורה וסכנת פרוד ממקור חכמה עליונה, היו צריכים להתדבק שוב למקור העליון ההוא.

ובמה? "להודות ולהלל לשמך הגדול", הודאה - בררנו ביום הכפורים העבר - ע"פ המהלך שעניין הוידי הוא התמסרות לרשות הבו"ע לגמרי, כן כאן בהכרת אור תורה הקדושה והסכנה של שכחתה חס ושלום עלינו להודות ולהתמסר לשמו הגדול יתברך, ללא פשרה, לעמוד במלחמה זו.

אם הדלקת נ"ח הוי חובת גברא או חובת הבית

א. האחרונים חקרו אם מצות הדלקת נר חנוכה היא 'חובת גברא' כמו מצוות מצה ולולב, או שהיא 'חובת הבית' כמו מזוזה ומעקה וכדו'. ונפקא מינה, בבית שאין מדליקין בו כל בני הבית אלא אחד לבדו (כעיקר המצוה), דאם הוי חובת גברא צריך המדליק להיות שליח של האחרים להוציאם במצוה, אבל אם הוי חובת הבית סגי בכך שבר חיובא הדליק נר בפתח הבית וקיים בכך את חובת הבית אך אין הוא צריך להוציא את שאר בני הבית, וכשם שהעושה מעקה אינו צריך להוציא את בני הבית.

ואמנם בעינן שיהא המדליק בר חיובא, ואם גוי או שוטה הדליק לא יצאו ידי חובתו, אך זהו אינו משום שצריך להוציאם במצוה אלא כדי שתהא ההדלקה 'הדלקת מצוה' שנעשית ע"י בר חיובא.

ב. סיפר לי בן אחותי הגאון רבי משה אלישיב שליט"א, שבבחרותו כאשר למד בישיבת פונביז' והגיע לשבת חנוכה הביתה, פסק לו אביו מרן הגרי"ש (זצ"ל) שידליק גם בחדרו בישיבה ע"י שישתתף עם חברו בפרוטה. ואילו גיסו הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א הגיע אף הוא לאותה שבת חנוכה לבית חמיו, ואמר בשם דודו החזו"א שאין צריך להדליק בביתו אם יצא אפילו ליום אחד ומדליק רק במקום שהוא נמצא. ואמנם משום חשדא יש להדליק גם בביתו אבל לא מעיקר הדין.

ואמרתי שנידון זה תלוי בחקירה הנ"ל, לדעת החזו"א חיוב הדלקה הוא על הגברא שידליק על פתח הבית, ולכן כאשר נמצא במקום אחר אפילו ליום אחר חיובו הוא להדליק בפתח הבית שנמצא שם, ואילו הבית שיצא ממנו כבר אין לו שום חיוב להדליק בו, אף שנחשב עדיין ביתו. אבל לדעת הגרי"ש"א חיוב הדלקת הנרות הוא על הבית, וממילא מצווה האדם להדליק בביתו אפילו כאשר יצא ממנו באופן ארעי, כיון שעליו לקיים את חובת הבית.

ג. רבי אליהו סופר שליט"א ממבשרת שאל אותי על אדם ששכח להדליק נרות בערב חנוכה, ולאחר שקיבל עליו שבת נזכר שלא הדליק נ"ח, האם יכול למנות שליח שידליק עבורו נר חנוכה. (עי' ט"ז ומג"א סי' תרע"ט). השבתי לו שאפשר שגם זה תלוי בחקירה הנ"ל, אם החיוב של הדלקת נרות מוטל על הגברא אינו יכול למנות שליח אם הוא עצמו אינו יכול להדליק, דכל מידי דלא מצי עביד לא מצי לשלוח שליח (וכמו שעורר בפמ"ג ובא"א מבוטשאש), אבל אם החיוב בהדלקת נ"ח הוא על הבית, יכול אחר להדליק ולא בעי על זה שליחות כלל.

ד. והנה, ראיתי בספר מעגלי צדק או"ח (סימן ?) שהביא בשם רבו הגר"ש רוזובסקי זצ"ל לתרץ הסתירה בדברי השו"ע, שבהלכות חנוכה סו"ס תרע"ה הביא פסק שקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק עבור כל בני הבית, ואילו בהלכות מגילה סימן תרפ"ט פסק שקטן אינו יכול להוציא גדול בקריאת המגילה, וכבר תמה בזה המג"א שם. ואמר הגרש"ר דשאני נר חנוכה ממגילה, דבנר חנוכה החיוב הוא על הבית שיודלק בו נר ע"י א' מבני הבית בני חיובא, וכלשון הרמב"ם (פ"ב מהל' חנוכה ה"א) 'ומצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד', ומה דבעינן שיהיה גדול אינו משום שמוציא אחרים ידי חובתם אלא כדי שתהא הדלקה ע"י בר חיובא.

והנה הטעם שקטן שהגיע לחינוך אינו מוציא גדול ידי חובתו בקריאת המגילה, כתבו התוס' שהוא משום שתרי דרבנן אינו מוציא חד דרבנן, אך כלל זה שייך רק לעניין להוציא אחרים ידי חובתם, אבל בשביל לאשוויי שם 'הדלקת מצוה' סגי בכך שיהיה המדליק בר חיובא מאיזה חיוב שיהיה, ואין חילוק בזה בין חד דרבנן לתרי דרבנן. ולכן בזה פסק השו"ע דקטן שהגיע לחינוך כשר להדלקת נר חנוכה. עכ"ד הגרש"ר.

ה. והנה, בשלטי גיבורים (שנדפסו עם המרדכי בפ' במה מדליקין) כתב וז"ל: כתבו התוס' אשה ודאי מדלקת אפילו לפטור אחרים, ואע"ג דבמקרא מגילה לא פטרו נשי אחרניי אע"ג שהיו באותו הנס, שמא נר חנוכה קולא טפי כדאמר לקמן דמשתתף בפריטי וכי נסיב ולא צריך דסמיך אהדלקה דביתו שמחוץ לעירו, עכ"ד. ודבריהם סתומים, מה שייך זה להא דמשתתף בפריטי.

ולפי הנ"ל נראה דכוונתם לומר דמהא דמשתתף בפריטי מוכח דאין כאן חיוב על הגברא שיעשה מעשה הדלקה, דע"ז לא שמענו מעולם צורה כזו של השתתפות במעשה מצוה ע"י שותפות בחפצא דמצוה, וכי השותף במצה או בלולב יכול להיות בכך שותף למצות האכילה או הנענוע, אלא הוא חיוב על הבית שיהיה דולק נר בפתחו, וע"י שהוא שותף בנר הדולק הוי שותף במצוה, שהרי נרו דולק בפתח הבית.

וזהו שכתבו התוס' דכיון דהוי חובת הבית ממילא אין שום חסרון בהדלקת אשה, דהא אינה צריכה להוציא את האחרים ידי חובתם רק לאשוויי להדלקה שם 'הדלקת מצוה', וכיון שנשים חייבות אף הן בנ"ח שפיר יש להחשיב את הדלקתה כהדלקת מצוה.

ו. ומצאתי בשפת אמת בשבת דף כ"א שחקר ג"כ כנ"ל האם המצוה על הבית כמו מזוזה, וכאשר א' מדליק לשם מצוה יהיה מי שיהיה סגי בכך, או שצריך שהמדליק יוציא את בני הבית ידי חובתם.

וצידד לומר דנפק"מ בזה במהדרין שידליקו כל בני הבית האם הם יכולים לברך על הדלקתם, דאם הוא חובת גברא הרי כיון שלא כיוונו לצאת ידי חובתם מן המדליק, שוב חייבים מעיקר הדין בהדלקה וצריכים לברך ע"ז, אבל אם אין המדליק צריך להוציאם, א"כ מאחר שכבר הדליק הראשון שוב נתקיימה חובת הבית ומעתה כל מה שיוסיפו להדליק כ"א בפנ"ע אינו מעיקר הדין אלא הידור בעלמא, ואיך מברכים ע"ז. וכתב דצריך לומר דכך תיקנו את המצוה, שיהיו המהדרין יכולים לקיים אותה באופן מהודר יותר, וממילא גם זה בכלל המצוה ויכולים לברך על זה. ואף שאינו מחוייב ע"ז מ"מ שייך 'וציונו' כיון דהוי בכלל המצוה, כדמצינו בכמה דוכתי.

ולפי"ז מצדד השפת אמת שמי שטעה ושכח בליל ג' והדליק רק ב', ואח"כ נזכר ידליק עוד אחת בברכה, כיון דזהו בכלל המצוה שיכול לעשותה באופן של מהדרין מן המהדרין (וכמוש"כ מג"א ריש סימן תרע"ו), וכשם שכל אחד מבני הבית מדליק בברכה.

אמנם במחצית השקל ריש סימן תרע"ו כתב ע"ז 'חידוש הוא בעיני, כיון דעיקר המצוה נר איש וביתו וא"כ כבר יקיים המצוה כשהדליק נר ראשון, למה יברך שוב על נרות אחרות דליכא בהו כי אם משום מצות מהדרין'.
וצריך להבין לדעת המחצית השקל, מאי שנא מהא דכל אחד מבני הבית מברך על הדלקתו אע"פ שלית בהו כי אם משום מצוות מהדרין.

ונראה, דשאני ההידור דכל בני הבית מן ההידור של מוסיף והולך, דההידור של כל אחד מבני הבית הוא הידור בגברא, שכל אחד מהם יקיים בעצמו את המצוה, ואף דהוי חובת הבית מ"מ יש הידור לקיימה בעצמו, וע"ז שפיר שייך לברך, כי סו"ס עושה בעצמו 'מעשה מצוה' של הדלקת נר חנוכה, אף שאינו חייב בזה אלא משום הידור. אבל ריבוי הנרות לפי מספר הימים הוא הידור בחיוב הבית, שלא יהיה בפתח הבית נר אחד אלא כמניין הימים, ובזה אין שייך לומר שעושה מעשה מצוה, שהרי סו"ס חיוב הבית כבר נתקיים בנר אחד, אלא שהוא בא להוסיף ולהדר בקיום המצוה דהבית, וא"כ שוב אי אפשר להחשיבו כעושה מעשה מצוה אלא הידור גרידא, ודו"ק.

הרב זצ"ל היה משתעשע מדי שנה בשנה בימי החנוכה בנידון שיעור זה, בבירור החילוק בין הדלקה מפני החשד לשחיטת בן פקועה, ובכל פעם היה מתרץ באופן אחר ובסגנון שונה, ליקטתי מבין כתביו ושיעוריו שמונה סגנונות ותירוצים שונים.

אך יתכן שישנם עוד דרכים שנשמטו ממני.

אכפול בקשתי מצאצאיו ותלמידיו, שמתעוררים להוסיף להעיר ולהאיר בדבריו,

להעלותם עלי כתב ולשלוח אלי, למען נוכל לקבצם יחד לדובב שפתי זקנינו זצ"ל בקבר.

קרינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא,

ע"כ הזדרזתי אף אני להעלות כמה הערות בשולי הגליון.

ועוד חזון למועד בעז"ה בל"ג.

שמונה תירוצים על ההבדל

בין ברכה על שחיטת בן פקועה לבין הדלקת נר חנוכה מפני החשד ללא

ברכה

שבת דף כ"ג ע"א, אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות, אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך, מאי טעמא... משום חשדא דבני מתא, זימנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתחא נמי לא אדליק. וכתב הר"ן שם ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא אינו מברך אלא אחד פתחא. וכן פסק הרמ"א בסימן תרע"א ס"ח.

והנה, בדין בן פקועה קיי"ל (חולין ע"ה ע"ב, וטוש"ע יו"ד סימן י"ג) שאם הפריס [נעמד על פרסותיו או הלך ע"ג הקרקע] חייבים לשוחטו מדרבנן, כדי שלא יבואו להחליפו בבהמה אחרת, וכתב הרשב"א בתשובותיו (תשובה תקכ"ה) שצריך לברך על שחיטה זו ככל מצוה מדרבנן שמברכים עליה.

וצריך להבין מה החילוק בין הדלקת נ"ח בפתח השני מפני החשד שאינו מברך כיון שאינו אלא משום חשד, לבין שחיטת בן פקועה שמברך עליה אע"פ שאינו אלא מפני מראית עין. ובאמת הפרי חדש יו"ד סימן י"ג כתב דלדעת הרשב"א ה"ה שיברכו על הדלקת נ"ח בפתח השני, ואילו לדעת הר"ן ה"ה שלא יברכו על שחיטת בן פקועה, אך הלא להלכה קיי"ל שבפתח השני אינו מברך כמוש"כ הרמ"א שם ואילו בשחיטת בן פקועה הסיקו הפוסקים שמברך על השחיטה, וצריך להבין החילוק ביניהם.

ובפלתי שם סק"ד כתב על סתירה זו 'ואין הנידון דומה, דשם משום חשדא והכא משום מראית עין, ומי מדמה זה לזה'. וצריך להבין כוונתו.

ובברכי יוסף הקשה עוד על הכרתי, שהרי הרשב"א שם כתב כן גם גבי עיסת ארנונא הפטורה מן החלה ומשום חשדא חייבת בחלה שצריך לברך עליה, הרי דגם גבי חשדא מברכין ולמה בהדלקת נ"ח מפני החשד אין מברכין. וצ"ע⁵.

תירוץ א

שחיטת בן פקועה היא מצוה דרבנן

ואילו הדלקה בפתח השני אינה אלא חובת הסרת החשד

נראה לומר, דהחיוב לשחוט בן פקועה ולהפריש חלה מעיסת ארנונה, הוא דין כללי, שהרחיבו רבנן את מצות השחיטה שתחול גם על בן פקועה, ואת מצות חלה שתחול גם על עיסת ארנונה. אבל גבי נר חנוכה אין כאן דין כללי שצריך להדליק בשני פתחי הבית אלא הוא דין מסויים באופן שיש חשש לחשדא להדליק כדי למנוע החשד. ובסגנון אחר קצת: מצות שחיטת בן פקועה היא מצוה המוטלת על כל אחד ואחד מישראל, שאם ירצה לאכול בן פקועה חייב בשחיטתה מדרבנן, אבל הדלקת נ"ח מפני החשד אינו מוטל על כל אחד מישראל, שידליק נ"ח בכל רוח שיש בה פתח לחצרו, אלא הוא דין מסויים על אותו גברא שאירע לו כן שצריך להסיר ממנו החשד. ונפקא מינה בזה, שאם בא לאכול בן פקועה בחזרי חדרים חייב לשוחטה אע"פ שאין אדם רואהו, משום דכל דגזרו דרבנן אפילו בחזרי חדרים אסור, ואחרי שהטילו רבנן חובת שחיטה על בן פקועה אין לחלק בזה בין האופנים השונים, אבל בחצר שיש בה ב' פתחים - אם אין אדם רואה את פתח חצירו השני, או דליכא חשד משום איזה סיבה צדדית אחרת, אינו חייב כלל להדליק שם, משום שכל הגזירה היתה להסיר החשד ממנו, וכמו שאמרו בגמ' שם שבשני פתחים מרוח אחת לא חיישינן שיחשדו שהם של שני בנ"א, כי בני העיר מכירים שהם של בית אחד, וביאר המג"א שלחשד של אורחים מעיר אחרת לא חיישינן כיון שאינם מצויים בשעת החשיכה, הרי שכל היכא שליכא חשד מאיזה טעם אינו צריך להדליק נר נוסף⁶.

וקצת סייעתא לזה מדברי הבית יוסף סימן תרע"א שהקשה מסימן צ' גבי האיסור לעבור מאחורי ביהכנ"ס בשעה שהצבור מתפללין משום שנראה ככופר, והתם אמרו שאם יש לאותו ביהכנ"ס פתח אחר מותר, מפני שהרואה אומר שמה נכנס בפתח השני, ואילו כאן גבי נר חנוכה אמרינן דאדרבה הרואה אומר כשם שלא הדליק בצד זה מסתמא אינו מדליק גם בצד השני. ותירץ דהתם הוא חשד חמור יותר שחושד בו שהוא פורק עול מלכות שמים, ובזה אינו חושדו אם יכול לתלות שנכנס בפתח אחר, ועוד תירץ, דשאני הכא שיש לו הפסד ממון להדליק נר נוסף ויותר יש מקום לחשוד בו, עיי"ש.

⁵ א"ה, כע"ז יש להקשות מטלית שאולה לאחר ל' יום שחייבת בציצית מדרבנן משום שנראית כשלו, ומבואר בפוסקים שמברך עליה, עי' משנ"ב סי' י"ד סק"י, (ומשמע דזה אף להסוברים דבתוך ל' יום אין לברך על טלית שאולה). וצריך להבין החילוק מהדלקת נ"ח מפני החשד שאינו מברך עליה, ובהערות לקמן נבאר אם שמונת התירוצים שהביא סבא זצ"ל מועילים גם לקושייתי מציצית שאולה.

⁶ א"ה, כיו"ב כתבו בהליכות שלמה בשם הגרש"ז שבימינו שרבים מקהילות החסידים נוהגים להדליק בתוך הבית שוב ליכא חשד כי הרואה תולה שמדליק בתוך ביתו. וצריך להבין הלא אנו דס"ל דהוא מעכב להדליק בפתח או בחלון האידנא דליכא סכנה, אמאי לא הוי חשד שחושדים אותו שאינו מקיים המצוה. וחזינן דסו"ס כיון שיש להם על מה לסמוך, ממילא בפועל אין כאן חשד, וע"כ דאין כאן תקנה גמורה שלא יאמרו שאינו מדליק נר חנוכה, אלא שיחשדוהו בפשיעה או בשכחה וכדו', וכל שיכול לתלות שסומך על רבותיו מעדת החסידים אין כאן חשד. ויש להתבונן לפי"ז באותם ת"ח שביררו ומצאו להם את התכלת שנאבדה מאתנו זה אלף שנים, אך אינם חפצים לילך כך ברבים כדי שלא להורות הלכה ולא להטיל לעז וכו', ומקנים את טליתם לחבריהם ושואלים אותם מהם כדי שלא להתחייב בהטלת התכלת, האם מתחייבים לאחר ל' ימים מירבן כדי טלית שאולה, או שכיון שדיין רבים וטובים סוברים שאין צריך להטיל התכלת הזו (ואולי אף יש בה טעם לפגם לדעתם...) ממילא לא שייך בזה חשד, שהרי הרואה אומר שהוא סובר כמותם. ואף דלשיטתו לקושטא דמילתא הרואה סובר שאינו מטיל תכלת מ"מ כיון שאינו חושדו בעבירה או בפשיעה לא הוי חשד.

ולפי"ז יש לדון במש"כ המג"א שבבית עם ב' פתחים אחת אין צריך לחשוש לחשדא דנכרים מעיר אחרת שאינם יודעים שהם מבית אחד מכיון שאורחים נכרים אינם מצויים ברחובות בלילה. והנה בזה"ז מצויים גם מצויים אורחים בשווקים וברחובות, ואי הוה אמינא שיש כאן תקנת הדלקת נ"ח א"כ אין לנו לחדש תקנה נוספת מדעתנו גם על אותה רוח, אך לפי דברי סבא זצ"ל שהתקנה היא להסיר החשד, א"כ כל שבזה"ז איכא חשד גם ברוח אחת יש להדליק גם בזה. אכן בלא"ה אין נפק"מ למעשה, כי אם נכונים הדברים הרי אין חשד בזה"ז מצד אחר כיון שרבים נוהגים להדליק בפנים או מדליקים באיחור גדול, וכמוש"נ.

הא מיהת שמע מינה, שאין כאן דין כללי בהלכות פתחים, שהרחיבו רבנן את כל דיני הפתח לשני הפתחים שבשני רוחות, אלא הוא תלי לפי המקום והמצב האם יבואו לחשוד בו או לא, וע"כ שאין כאן מצות הדלקה כללית, כמו מצות שחיטת בן פקועה, אלא חיוב להסיר ממנו החשד, וע"ז לא תקנו ברכת המצוות⁷.

תירוץ ב

שחיטת בן פקועה - תקנת תנאים שכוחם כב"ד הגדול

ואילו הדלקה בפתח השני - מילתא דרב הונא

בתבואות שור (סי' י"ג סק"ט) מחלק בין מצוות הנזכרות במשנה או בברייתא, כמו בן פקועה ועיסת ארנונה, דכל דמתני במתני' ובברייתא הוא מתקנת ב"ד הגדול שבארץ ישראל שגזרתם היתה על כל ישראל, אבל הא מילתא דאמר רב הונא בחצר שיש לו ב' פתחים הוא סברא דנפשיה ולא דנגזרה במנין, וכיון שאינו אלא סברא בעלמא מחמת חשדא דזימנין דחלפי בהאי וכו' ואינו מוכרח כ"כ לעשותו מצוה, אע"ג דודאי צריך לנהוג כמותו מ"מ לא עדיף ממנהג נביאים דאמר' בסוכה דף מ"ד דלא מברכין עלה אע"ג דודאי לא חנם הנהיגו כך ואיכא טעמא במילתא, ואע"ג דיש לחלק קצת כמו שחלקו התוס' בתענית דף כ"ח ע"ב [שדוקא בערבה שהוא חבטה בעלמא אין מברכין, אבל על מנהג קריאת הלל בר"ח שפיר מברכים, וא"כ ה"נ על הדלקת נ"ח יש לברך] מ"מ לא חש לה הר"ן ז"ל⁸, עכ"ד התבואות שור.

ויש להוסיף באר בכוננתו, דכיון שרב הונא לא היה לו כח לתקן תקנות על כלל ישראל א"כ בהכרח לא היתה כוונתו להוסיף על מצות הדלקת נ"ח לחייבו בהדלקה בפתח נוסף, אלא הוי סברא פשוטה שאסור לו לעורר חשד משום והייתם נקיים מה' ומישראל ומשום חלול ה' וכו' ולכן צריך להדליק גם שם, וממילא אין כאן מצוה אלא איסור לעורר חשד ולא שייך ע"ז ברכה⁹.

תירוץ ג

שחיטת בן פקועה - גזירה לדאורייתא

ואילו הדלקת פתח שני - גזירה לדרבנן

עוד תירץ בתבואות שור שם שיש לחלק בין שחיטת בן פקועה והפרשת חלה מעיסת ארנונה דהוי גזירות לדאורייתא לבין נר חנוכה דהוי גזירה לדרבנן, והוי קצת כמו גזירה לגזירה ולא נתחייבו ע"ז משום עשו משמרת למשמרתי ולכך לא חשיב לברוכי עלה. וכעין שפירש רש"י בשבת על דברי רבא שאין מברכין על הפרשת דמאי משום דרוב עמי הארץ מעשרין דאפילו ספק לא הוי אלא חומרא בעלמא, הרי שהגם דהוי תקנה וחיוב להפריש, מ"מ כיון שטעם הגזירה משום חשש רחוק לא חשוב לברך ע"ז, וה"נ בהדלקת נ"ח בב' פתחים שאינו אלא גזירה על גזירה לא חשיבא לברך ע"ז. עכ"ד.

אמנם מש"כ בפשיטות שנר חנוכה נחשב דרבנן, יש לציין לדעת הבה"ג שהביא הרמב"ם בסה"מ שורש א' שמצוות נר חנוכה היא דאורייתא, וכבר האריכו ראשונים ואחרונים לבאר דבריו, ועכ"פ לפי"ז לא הוי כגזירה לגזירה.

והנה בעמק ברכה תמה על דברי הגמרא בשבת כ"ג נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומא ניסא, בתר דבעיא הדר פשטה נר חנוכה עדיף משום פרסומא ניסא. ותמה העמק דבר למה באמת מעלת פרסומא ניסא גוברת על מעלת תדיר הלא מעלת תדיר היא דאורייתא ואילו פרסומא ניסא אינה

⁷ א"ה, לפי"ז מבואר גם למה מברכים על ציצית שאולה לאחר ל' יום, שהרי אפילו בחדרי חדרים חייב להטיל בה ציצית, וא"כ אין כאן חיוב הסרת חשד אלא מצות ציצית מדרבנן.

⁸ צ"ע על דברי התבואות שור, הא הר"ן עצמו בסוכה מסיק כדעת התוס' הנ"ל שדוקא בנענוע גרידא אין מברכים על המנהג, ואיך כתב שהר"ן לא חש לזה. אכן אולי יש ליישב מצד אחר שגם בהדלקת נ"ח הוי הדלקה גרידא ולא כמנהג קריאת הלל, ועפ"מש"כ הגרי"ז פ"א מהל' ברכות בביאור דברי התוס' דאף אי שייך לומר על המנהג וצונו מ"מ בשביל לברך ברכת המצוות צריך שתהא חפצא דמצוה לברך עליה, וחבטה גרידא אינה מעשה מצוה אלא מנהג משא"כ קריאת ההלל הוא חפצא דמצוה מצד עצמו אף אם אינו חייב לעשותה אלא משום מנהג, עיי"ש, וא"כ י"ל שהדלקת נר חנוכה אין לה שם מעשה מצוה אם אינו אלא מנהג בעלמא.

⁹ אכן לפי"ז אכתי קשה מטלית שאולה שלא הוזכרה במשנה או בברייתא אלא מדברי רב יהודה. ואמנם הגמ' מביאה סיעתא לדבריו מדברי הברייתא גבי מזוזה, אך התוס' מצדידים דגבי מזוזה הוא מדאורייתא עיי"ש. וצ"ע.

דאורייתא, והוכיח מזה דגם פרסומא ניסא יש לה יסוד בדאורייתא, לפי דעת רבינו יונה במניין המצוות דאיכא מ"ע מדאורייתא לזכור חסדי השי"ת ולהתבונן בהם שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליקך ה' אלקיך זה ארבעים שנה במדבר... וא"כ פרסומא ניסא לזכור ולפרסם חסדי השם הוי בכלל מצוה זו, ושפיר פרסומא ניסא עדיף משום שמקיים בזה מ"ע דאורייתא. עכ"ד העמק ברכה.

[אכן עיקר שאלתו לא הבנתי כל כך, הלא כבר הר"ן שם הקשה איך אפשר לדחות מ"ע דאורייתא דקידוש היום משום פרסומא ניסא, ותירץ דקידוש היום אפשר לקיימו אריפתא. וא"כ ה"נ יש לומר כלפי קושיית העמק ברכה, דאף דתדיר היא מעלה דאורייתא, מ"מ הרי המצוה התדירה היא 'הקידוש', וכיון שיכול לקיימה אריפתא, שוב אין כאן עניין דאורייתא של תדיר אלא כלפי המצוה לקדש על היין, וא"כ אפשר דבזה ליכא קדימות של תדיר מדאורייתא, כיון דאינו נוגע לעיקר המצוה התדירה אלא למעלתה [וכי נימא למשל שאם רגיל להדר באיזו מצווה תדירה שייך סברת תדיר מדאורייתא גם לעניין אותו הידור]. ועיין בזה.

תירוץ ד

בבן פקועה - החשש שיבואו להתיר בשר נבילה

ואילו בנר חנוכה - החשש שיחשדו שהוא חוטא

יש לומר, דגבי ב' פתחים אין החשש שיבואו אחרים ללמוד מזה שלא להדליק נר חנוכה כלל, אלא שיחשדו בו שהוא חוטא, וע"ז לא תיקנו ברכה כיון שאין הדלקתו בשביל מצות נר חנוכה אלא כדי להסיר חשד ממנו. אבל גבי שחיטת בן פקועה מבואר שהחשש הוא שיבואו ללמוד ממנו שגם נולד מותר בלא שחיטה, וכן גבי עיסת ארנונה יבואו ללמוד מזה שאין צריך להפריש חלה אפילו מעיסה שלו, ולכן תיקנו שישחוט ושיפריש אף מן הפטור, ונמצא שהטעם שהוא שוחט הוא כדי לחזק את בדיק מצות השחיטה שלא יבואו להקל בה, ולכן שפיר שייך להחשיב מעשה זה כחלק ממצות שחיטה מדרבנן, אבל בב' פתחים אין תכלית הדלקתו בשביל קיום נר חנוכה אלא כדי להסיר חשד ממנו וכנ"ל.

והטעם שגבי נר חנוכה לא חששו שיבואו ללמוד ממנו להקל בהדלקת נר חנוכה, יש לפרש עפ"י דברי הפרי חדש או"ח סו"ס תרע"א שכתב ליישב קושיית הבית יוסף הנזכרת מהא דביהכ"ס שיש לו ב' פתחים שאין חושדים אותו, וכתב דלעולם אין חושדים אותו בחטא אם יש פתח אחר לתלות בו, ושאי הכא בנ"ח שכיון שאתי מזמן לזמן חשדינן ליה בשוכח, שאולי שכח להדליק, משא"כ בתפילה דהוי תדירי ואין בזה חשש שכחה. עכ"ד. ולפי דרכו יש לומר דזהו הטעם שאין חשש שילמדו ממנו להקל במצות נר חנוכה, כי גם החושדים בו אינם סוברים שהוא מבטל במזיד את המצוה אלא ששכח מפני שהיא מצוה הבא מזמן לזמן, משא"כ גבי מצות שחיטה וחלה שאינן מזמן לזמן לא יתלו בשכחה אלא שהוא מבטל מצוות הללו ויבואו ללמוד ממנו להקל בהם. ואולי לזה כוונת הפלתי שם 'דשם משום חשדא והכא משום מראית עין, ומי מדמה זה לזה', ואין כוונתו ללשון 'חשדא' דוקא דהא גם בעיסת ארנונה נקטי' לשון זה, כמושה"ק הברכי יוסף, אלא עיקר כוונתו דגבי שחיטה וחלה החשש הוא שיבואו ללמוד ממנו לאחור שיחשדו בו, ואילו גבי נר חנוכה אין חשש שילמדו ממנו אלא רק שיחשדו בו שהוא חוטא בשכחה.

תירוץ ה

בן פקועה - לא נעשית בו שחיטה

בית עם ב' פתחים - כבר הדליקו בו נרות

עוד נראה בהקדם חקירת האחרונים הידועה בגדר היתר בן פקועה, אם הוא משום ששחיטת האם מהניא להחשיבו כשחוט, או שילפינן מקרא דכל אשר בבהמה תאכלו שבן פקועה אינו צריך שחיטה.

ואמנם האחרונים האריכו בזה, אך הפשטות היא שלא הוי כנשחט אלא היתר לאכלו בלא שחיטה, שהרי אפילו אם נמצא מת מותר, ואע"פ שיתכן שהיה מת עוד קודם השחיטה, ואי נימא דנחשב כשחוט איך יתכן שתועיל השחיטה לאחר שכבר נאסר משום נבילה. ועל כרחק שהוא היתר לאכול כל אשר בבהמה גם בלא שחיטה.

ורבי מרדכי דימנטמן שליט"א הוסיף להוכיח מהא דוולדות בן פקועה [שנולדו מאב ואם בני פקועה] מותרים מדאורייתא ללא שחיטה עד סוף כל הדורות, והנה אם ההיתר משום שנחשב כנשחט אין זה טעם להתיר גם את וולדותיו וולדות-ולדותיו, שהרי הם לא נשחטו כלל, משא"כ אם יש כאן היתר מכל אשר בבהמה שאינו צריך שחיטה, שוב יש לומר שגם כל היוצא ממנו דינו כמותו שאינו טעון שחיטה.

וא"כ יש לומר, דבן פקועה עדיין לא נשחט כלל וכאשר שוחטו שפיר עושה מעשה שחיטה וצריך לברך על זה, אבל כאשר מדליק נ"ח בפתח השני, הלא כבר הדליק נר חנוכה וקיים המצוה, וממילא אין להחשיבו כעושה מעשה מצוה הדלקת נ"ח אלא כחושש לחשדא בעלמא, ודו"ק.

תירוץ ו

שחיטת בן פקועה – חובת הגברא ואילו הדלקת נר חנוכה – חובת הבית

בהקדם מה שציידדנו לעיל שיעור א' שמצות נר חנוכה אינה מצוה אקרקפתא דגברא אלא חובת הבית כמזוזה ומעקה וכדומה, עיי"ש שהארכנו. [ובאחרונה יצא לאור ספר כתבי רבי אבא פוסליבר ושם ג"כ דקדק מלשון הרמב"ם דהמצוה היא על הבית, והאריך בזה חתני הגאון רבי חנוך זצ"ל בספרו חק המלך, עיי"ש].

וא"כ יש לומר דאילו היתה מצות נר חנוכה חובת הגברא היה שייך לומר שתקנו לחייבו בהדלקה נוספת, אבל מכיון שהיא חובת הבית הרי הבית כבר דולק נר חנוכה בפתחו, ונתקיימה מצוותו, ואילו חשש החשד אינו חסרון בקיומא דהבית אלא על הגברא, וממילא אין מקום לברך בזה על מצות הדלקת נר חנוכה כיון שהיא מצוה על הבית ולא על האדם.

משא"כ בשחיטה ובחלה שהינם מצוות על הגברא להפריש ולשחוט, בזה שייך לומר שאם תיקנו לשחוט ולהפריש משום חשדא שפיר יכול לברך ע"ז על מצות שחיטה והפרשת חלה, כיון שהיא תוספת על חיוב הגברא, ודו"ק.

תירוץ ז

שחיטת בן פקועה - צריכה להיות כשרה כדינה הדלקה מפני החשד – כל שסילק החשד שפיר דמי

בהקדם נידון החכמת שלמה סי' תרע"א אם מהני בפתח השני הדלקה פסולה, כגון מדליק בפנים ומוציא לחוץ, או כשתופס הנר בידו, כי סו"ס נסתלק החשד, ולא בעינן מעשה הדלקה לכל פרטיו ודקדוקיו אלא כל שסילק החשד ממנו שפיר דמי. [אמנם הסיק החכמ"ש דבכה"ג עדיין איכא חשד עיי"ש שהאריך בפלפולו, אך עכ"פ לא ס"ל שתיקנו מצות הדלקה גמורה לכל פרטיה ודקדוקיה].

ואילו גבי שחיטת בן פקועה כתבו רוב הראשונים (הרא"ש והרא"ה והר"ן) שבעינן שחיטה מעלייתא ואם שהה נאסרה, אע"פ שכבר ליכא מראית עין.

וא"כ יש לומר דלא תיקנו ברכה אלא היכא שעושה המצוה כדינה, כמו גבי שחיטה, אבל בהדלקת נר מפני החשד אינו צריך לקיים כל דקדוקי המצוה וממילא ל"ש על זה ברכת להדליק נ"ח¹⁰.

¹⁰ ובזה מיושב גם גבי טלית שאולה, שהרי בודאי אסור לו להטיל בה חוטים שאינם כשרים לציצית וכדו', אף דהרואה אינו מכיר איזה חוטים תלה בה.

ואף דדעת הרשב"א דבשהה או שחט בסכין פגומה כשר, כיון שאין הרואה יודע זה, [והוא עצמו כתב שצריך לברך ע"ז על השחיטה], מ"מ נראה דסו"ס יש כאן מעשה שחיטה גמור, משא"כ בב' פתחים אפשר דאפילו בלא הדלקה כלל יוצא ידי חובתו, שנטול נר מביתו ומניחו בפתח השני, וא"כ כלל אין צריך גדרי מעשה הדלקה ול"ש לברך ע"ז ברכת להדליק נר שלהנוכה.

והנה, הבית הלוי (עה"ת, בעניין חנוכה) הקשה מדוע בכל כבתה אין זקוק לה אינו צריך להדליק משום חשדא, כמו גבי ב' פתחים, דסו"ס איכא חשד שלא הדליק, ובאמת צידד שמצד זה צריך לחזור ולהדליק עיי"ש. והנה אי נימא דאין כאן חיוב להסיר חשד גרידא אלא תקנו מצות הדלקת נ"ח בפתח נוסף לכל פרטיה ודקדוקיה, א"כ אין מובן כלל מה שהקשה, דהלא גם כאשר מדליק נ"ח בפתח השני הדין הוא שהדלקה עושה מצוה וכבתה אין זקוק לה, שכך הוא גדר חיוב הדלקת נ"ח, וא"כ גם אם נחייב בכבתה להדליקה משום חשדא הרי גם על ההדלקה השנית יהיה הדין שכבתה אין זקוק לה, דמהיכי תיתי לחדש חיוב נוסף שאינו כלל בגדרי מצות הדלקת נר חנוכה, ושאינו מב' פתחים שהוסיפו מקום נוסף לחייבו בהדלקת נ"ח שם, וכנ"ל. ובהכרח מבואר דהבית הלוי היה פשיטא ליה שלא תקנו רבנן מצות הדלקת נר חנוכה לכל פרטיה וגדריה, כמו בשחיטת בן פקועה, אלא רק חייבוהו להסיר ממנו החשד בכל אופן שיהיה, ושפיר הקשה דמטעם זה גם צריך להדליק לאחר שכבתה, ודו"ק.

תירוץ ה

ברכת השחיטה – כברכת השבח

ברכת נר חנוכה – ברכת המצוות

על פי דברי הט"ז יו"ד סימן א' סקי"ז דברכת השחיטה אינה באה על השחיטה עצמה דהא אין חיוב לשחיטה אם אינו רוצה לאכול אלא עיקר הכוונה לתת שבח למקום ב"ה על שאסר לנו אכילת בשר בלא שחיטה, וכעין מש"כ התוס' על ברכת להכניסו בבריתו של א"א, עיי"ש. וכעיי"ז כתב במג"א או"ח ריש סימן ח' שהטעם שיכול לברך על השחיטה ועל הפרשת חלה בישיבה משום שאין הם מצוה כ"כ שהרי אינו חייב בהם אם אינו רוצה לאכלם, משא"כ שאר המצוות עיי"ש.

וא"כ יש לומר דלכך בשחיטת בן פקועה ובהפרשת עיסת ארנונה שייך לברך אף דהוי מפני מראית עין, כיון דבלא"ה אין הברכה על מעשה השחיטה עצמו אלא שבח והודאה כללי לקב"ה שאסר לנו אכילת בשר בלא שחיטה וכדו', וא"כ כל שמתעסק בקיום הלכות השחיטה אף שאינו עושה מצוה גמורה מ"מ כבר יכול לשבח ולהודות, וכמו בברכת להכניסו שיכול לברך אפילו לאחר הברית מכיון שהיא ברכת שבח כללית, משא"כ גבי ברכת הדלקת נר חנוכה שהיא ברכת המצוות ואינה ברכת השבח, בזה צריך שיקיים מצוה גמורה ולא סגי במדליק מפני החשד¹¹.

¹¹ ושם י"ל כן גם גבי ברכת הציצית, כמוש"כ הדרכי משה סימן ח' להליץ על המנהג לברך על טלית קטן על מצות ציצית, כי חוששים לשיטות שאין יוצאים בטלית כזה ולכן לא מברכים להתעטף כי זה משמע דעכשיו מקיימין המצוה כהוגן, אלא מברכין השם יתברך שנתן לנו מצות ציצית אף שאין מקיימין אותה עכשיו כתקונה. וא"כ מהאי טעמא אפשר לברך גם על טלית שאולה לאחר ל' יום. אכן במג"א שם מבואר דברכת הציצית אינה כברכת השחיטה והחלה שהרי ברכת ציצית בעמידה ולא בישיבה, עיי"ש, ועוד צ"ע בזה.